

RADE KALANI

TEORIJA REVOLUCIJE U DJELU
GEORGESA SORELA

Analizirajući taktičke nesuglasice u evropskom radničkom pokretu krajem prošlog i početkom ovog stoljeća Lenjin je 1910. godine konstatirao da reformistički revizionizam i anarhosindikalizam predstavljaju dva glavna odstupanja od marksizma kao faktički dominirajuće struje u revolucionarnom socijalističkom gibanju.¹ Bitni uzroci tih odstupanja nisu nipošto slučajni niti su plod nečije individualne volje. Lenjin ih je, polazeći pri tome od »posve ispravnih« zaključaka holandskog marksiste Antona Pannekoeka, objašnjavao porastom samog radničkog pokreta i karakterom kapitalističkog razvitka.² Tako je reformistički reformizam, lapidarno izražen u poznatoj Bernsteinovoj formuli »Kretanje je sve, cilj je ništa«, nastao kao plod oportunističke taktike socijaldemokracije, koja se miri sa stabilizirajućim kursom kapitalizma, naglašavajući takozvane trenutne a zaboravljajući historijske interese proletarijata. Bit je reformističke revizije marksizma u tome što ona naprosto odbacuje revoluciju kao put do konačnog socijalističkog cilja i proletersku stvar ostavlja unutar postojećeg buržoaskog horizonta. S druge pak strane, anarhosindikalističko odstupanje od revolucionarnog marksizma nastaje kao reakcija na vladavinu takozvane ljevičarske radikalne buržoazije i kao izraz slabosti socijalističkih partijskih rukovodstava koja skreću u parlamentarni oportunizam i sitno izborno taktizerstvo. Na anarhističkoj tradiciji Proudhona i Bakunjina u socijalističkim se pokretima romanskih zemalja, prije svega Francuske i Italije, javljaju tendencije koje odbacuju politički organiziranu borbu proletarijata i cjelokupnu njegovu strategiju i taktiku prebacuju na sindikat kao autonomnu, pravu i istinsku jezgru radikalne revolucije.³ To je ona tendencija koju u povijesti političkih doktrina, socijalističkih ideja i radničkog pokreta poznajemo i pod imenom *revolucionarni sindikalizam*.

---

¹ Vidi: V. I. Lenjin, *Nesuglasice u evropskom radničkom pokretu*, u: Marx-Engels-Lenjin, *Protiv anarhizma, liberalizma, levičarstva i revizionizma*, BIGZ, Beograd 1973, str. 163.

² Misli se na Pannekoekovu knjižicu *Taktičke nesuglasice u radničkom pokretu*, objavljenu na njemačkom 1909. godine.

³ O anarhosindikalizmu kao nastavku stare anarhističke tradicije govori i Plehanov u knjižici *Anarhizam i socijalizam*. Vidi: G. V. Plehanov, *Anarhizam i socijalizam*, Kultura, Beograd, 1961, str. 9—13.

Najznačajniji teorijski predstavnik anarhosindikalizma odnosno revolucionarnog sindikalizma jest francuski politički mislilac i filozof Georges Sorel. Po svojim osnovnim intelektualno-biografskim i teorijskim značajkama Sorel je bez sumnje zanimljiva i kontraverzna pojava.⁴ O tome podjednako govore njegov osobiti put do vlastite teorijske pozicije, utjecaji koji su djelovali na formiranje njegova misaonog profila, sadržaji njegova učenja i odjeci na koje je ono naišlo u kasnijim teorijsko-političkim zbivanjima Zapadne Evrope.

Sorel je rođen 2. studenog 1847. godine u Hofleuru, u Normandiji, u dobrostojećoj i katolički ortodoksno nastrojenoj obitelji. Umro je 28. kolovoza 1922. godine, osamljen i siromašan, u pariškom predgrađu Boulogne. Srednju školu završava u Cherbourgu, u osamnaestoj se godini upisuje u Politehničku školu u Parizu i postaje inženjer mostogradnje. Nakon toga radi kao inženjer dvadeset i pet godina u raznim krajevima Francuske i Alžira. 1892. godine, kada je stekao titulu glavnog inženjera i za svoju građansku službu dobio legiju časti, odlučuje da napusti inženjerski poziv te da se posveti privatnom studiju. Tada mu je već četrdeset i pet godina. Nasljedstvo, koje mu ostaje nakon majčine smrti, omogućuje mu da ostatak života provede u istraživačkoj i spisateljskoj aktivnosti.⁵ Bez obzira na relativnu kratkoću tog spisateljskog razdoblja Sorel je ipak bio dosta plodan autor. Glavna su mu djela: *Sokratov proces*, 1889; *Propast antičkog svijeta*, 1898; *Socijalistička budućnost sindikata*, 1898; *Studije o kritici marksizma*, 1903; *Uvod u modernu ekonomiju*, 1903; *Renanov historijski sistem*, 1905; *Rastakanje marksizma*, 1906; *Socijalne pouke suvremene ekonomije*, 1906; *Razmišljanja o nasilju*, 1906—8; *Iluzije progresa*, 1907—8; *Dreyfusovska revolucija*, 1909; *O korisnosti pragmatizma*, 1921.

Iz te bibliografsko-biografske skice nameću se barem dva zaključka. Sorel se, za uobičajene predodžbe, teorijskim radom počeo baviti kasno i u svom teorijskom bavljenju on je osebujni samouk. O tome se on sam izjavljuje u uvodnom poglavlju *Razmišljanja o nasilju*: »Nisam ni profesor, ni vulgarizator ni pretendent za šefa partije; ja sam samouk koji stanovitim osobama prikazujem bilješke koje su mi služile za vlastito učenje. Stoga me pravila umijeća nikada nisu zanimala.«⁶ Upravo je to, čini nam se, jedan od značajnih razloga zbog kojih je Sorelov put u teoriju morao biti pod snažnim utjecajem tadašnjih kulturno-političkih prilika u Francuskoj. U tom je pogledu svakako bitno napomenuti da je to razdoblje kada »demokratska republika«, kao oblik političke vlasti u Francuskoj, postaje ne samo prividno nego i stvarno politički izraz francuske buržoazije. Za sve političke struje tadašnjeg francuskog društva, od katoličkih rojalista na desnici do anarhosindikalista na ljevici, bila je posve očita srednjoburžoaska priroda Republike. Republikanska je partija izborila i svojatala pravo da predstavlja demokraciju, s tim što su seljaštvo i srednja buržoazija sačinjavali njezinu većinsku klasnu osnovu. Zahvaljujući podršci i povjerenju tih klasnih slojeva ona se mogla uspješno suprotstavljati rojalističkoj reakciji i socijalističkoj revoluciji.⁷

⁴ Tu kontraverznost Sorelovu izuzetno plastično prikazuje Leszek Kolakowski u američkom časopisu *Dissent* br. 1/1975. Vidi o tome *Naše teme*, 5/1975, str. 961—965.

⁵ Vidi: Georges Lichteim, *From Marx to Hagel*, Herder and Herder, New York, 1971., str. 95.

⁶ Georges Sorel, *Réflexions sur la violence*, Marcel Rivière, Paris, 1936., str. 7.

⁷ Vidi: Georges Lichteim, op. cit., str. 96—97.

Što se tiče klasne borbe ona u tom razdoblju — a treba imati na umu da je to razdoblje nakon Pariške komune — poprima drukčije, no nimalo blaže oblike. Naročito složenu sliku pruža klasna borba u fazi vladavine takozvanih ljevičarskih buržoaskih grupa odnosno radikala. U ekonomsko-političkoj praksi te su se vladajuće buržoaske grupe pokazale kao legalni zastupnici interesa financijske oligarhije. Pod ideološkim plaštem »ljevičarstva« radikalna buržoazija odvraća zapravo radničku klasu od borbe protiv kapitalističkog poretka a na vanjskom planu nastavlja osvajačku nacionalističku politiku svojih prethodnika. To su ujedno glavni korijeni socijalnog nezadovoljstva i novih političkih diferencijacija na ljevici. Paralelno s procesom revolucioniranja masa jačaju i oportunističke struje u radničkom pokretu, koje svoju taktiku prilagođavaju parlamentarnom sistemu »demokratske republike«. Pristalice revolucionarnomarksističke struje morali su voditi ogorčenu borbu kako protiv sitnoburžoaskih reformističkih utjecaja tako i protiv raznih vidova anarhizma, koji u suprotstavljanju reformizmu nalazi *raison d'être* svoga postojanja.⁸ Osobito je snažne utjecaje anarhizma izvršio u sindikalnim organizacijama odvratajući ih od političkih metoda borbe i političke artikulacije klasnih ciljeva, jer prema anarhističkoj koncepciji unošenje političkog momenta u akciju nanovo vodi k državnoj a ne apsolutno slobodnoj društvenoj organizaciji. Najznačajniji predstavnici tog anarhističkog utjecaja u sindikatima, koji doktrinarno prerasta u anarhosindikalizam, bili su Fernand Pelloutier, Victor Griffuelhes, Tortellier, Merrheim itd. To nisu bili teoretičari ni veliki ideolozi, nego ponajprije praktičari i aktivisti iz samih sindikalnih organizacija.⁹ Ukratko, bilo je to razdoblje krize revolucionarne marksističke linije, popraćeno ozbiljnim diferencijacijama oko strategije i žestokim nesuglasicama oko taktike.

U tom se kontekstu formirao Sorelov teorijski put i njegov specifični idejni profil. On je označen svim kontraverzama, nejasnoćama i nedosljednostima toga vremena. Prvo Sorelovo djelo, *Sokratov proces*, već sasvim jasno pokazuje onaj specifični način na koji je Sorel doživljavao, apsorbirao i tumačio tadašnje kulturno-političke prilike. Njegovo protivljenje Republici i njezinim ideološkim temeljima proturječnog je karaktera i donekle slično liberalno-konzervativnoj struji mišljenja koju su tada predstavljali Tocqueville, Taine i Renan. Ali navedeni su mislioci, bez obzira na njihov žestoki kritičizam spram francuske revolucije, bili blaži prema prosvjetiteljstvu nego Sorel, koji je od početka svoje spisateljske karijere zadržao stanovitu tradicionalističku notu proizašlu iz njegova religioznog nasljeđa. Tako se on, prema riječima G. Lichteima, postojećem tipu demokracije izvedenom iz prosvjetiteljstva suprotstavlja istovremeno na reakcionaran i revolucionaran način. Lichteim čak kaže da je »borba protiv individualizma i racionalizma prosvjetiteljstva predstavlja duhovno središte Sorelova života« te da zbog toga »on nikad nije ni bio marksist u strogom smislu«.¹⁰

Devedesetih godina Sorel počinje intenzivno surađivati s nekoliko francuskih časopisa socijalističke orijentacije, kao što su, na primjer, *Ere Nou-*

⁸ Vidi: Juraj Kolaković, *Historija modernih političkih teorija*, II knjiga, »Zrinski«, Cakovec, 1972, str. 161—163.

⁹ Vidi: Jean Touchard (i drugi), *Histoire des idées politiques*, tom II, Presses Universitaires de France, Paris, 1967, str. 731.

¹⁰ Georges Sorel, op. cit., str. 95.

velle, *Devenir Social, Mouvement Socialiste*. Uspostavlja bliske veze i kontakte s talijanskim socijalističkim krugom i intelektualnim ambijentom, osobito s Antonijem Labriolom, Arturoom Labriolom, Benedettom Corceom, Colajannijem i drugima. Suraduje u talijanskim socijalističkim časopisima *Riforma Sociale, Rivista popolare, Rivista critica del socialismo*.¹¹ 1898. objavljuje prvo značajnije djelo — *Socijalistička budućnost sindikata*.

Djelo je nastalo pod utjecajem diskusija, naročito živih u Francuskoj, između zastupnika socijaldemokratskih pozicija, koji su naglašavali prioritet partije nad sindikatom, i zastupnika autonomnog, apolitičnog sindikalizma, koji su pridavali određujuću ulogu sindikatu u borbi protiv kapitalističkog poretka. Sorelovo je stajalište u tim diskusijama nedvosmisleno jasno. On kaže, sažimajući svoju misao u jednoj formuli, da se »sva budućnost socijalizma nalazi u autonomnom razvoju radničkih sindikata«.¹² Da bi se to postiglo »proletarijat se mora emancipirati od svakog rukovodstva koje nije unutrašnje«¹³ i isključivo intelektualce iz svih funkcija, osim onih koji imaju tek pomoćni karakter. Prema tome, osnovno se pravilo rukovođenja proleter-skom revolucijom sastoji u tome da ono ostane »isključivo proletersko«.¹⁴

Sorelova koncepcija revolucionarnog sindikalizma isključuje potrebu političke partije kao rukovodećeg organa klasne borbe radništva. On dapače smatra da Marxovu izvornu klasnu koncepciju treba spasiti od svih mogućih iskrivljivanja do kojih su dovele razne partije sa socijalističkim programima. Nije bit marksizma i radničke borbe u tome da se formira nova partija, nego u tome da se sa svom silinom razgara autohtona radnička akcija. »Marksizam se«, kaže Sorel, »ne bi smio brkati s političkim partijama, koliko god one bile revolucionarne, jer one su primorane da funkcioniraju kao buržoaske partije, modificirajući svoje držanje prema potrebama što ih nameću izborne okolnosti i praveći, ako ustreba, kompromise s drugim grupama koje imaju analognu izbornu klijentelu, dok marksizam ostaje neizmjenljivo vezan uz shvaćanje apsolutne revolucije«.¹⁵ Revolucionarni je sindikalizam koncepcijski usmjeren i protiv parlamentarnih oblika političke borbe, jer smatra da priznavanje parlamentarne igre znači zapravo priznavanje države, ili barem mirenje s njezinim postojanjem, a to je u najoštrijem protuslovlju s poimanjem apsolutne slobode što su ga revolucionarni sindikalisti naslijedili od svojih anarhističkih prethodnika. Lenjin je, imajući u vidu tu taktičku ograničenost revolucionarnosindikalističke platforme, s pravom kritički primijetio da ona »odbacuje takozvani sitni rad, naročito iskorištavanje parlamentarne tribine«, zbog čega se, u stvari, svodi na iščekivanje »velikih dana« ostajući nesposobnom da faktički »prikuplja snage koje istinski stvaraju velike događaje«.¹⁶

Revolucionarni sindikalizam ne priznaje, dakle, ni nužnost proleterske partije, ni korisnost parlamentarne taktike, ni metodu političke borbe uopće. On težište stavlja isključivo na autonomnu radničku akciju, i autonomnost te

¹¹ Vidi: Predrag Vranicki, *Historija marksizma*, prva knjiga, Naprijed, Zagreb, 1971, str. 218, i Enzo Santarelli, *La revisione del marxismo in Italia*, Feltrinelli Editore, Milano, 1964, str. 91.

¹² Georges Sorel, *L'Avenir socialiste des syndicats*, navedeno prema: Enzo Santarelli, op. cit., str. 86.

¹³ *Ibid.*, str. 86.

¹⁴ *Ibid.*, str. 86.

¹⁵ Georges Sorel, *La décomposition du marxysme*, navedeno prema P. Vranicki, op. cit., str. 219.

¹⁶ V. I. Lenjin, op. cit., str. 169.

akcije vidi jedino u radničkom sindikatu. Tu poziciju autonomne radničke akcije, emancipirane od partijskog rukovodstva i parlamentarne taktike, Sorel je doveo do krajnjeg teorijskog izraza u pojmu nasilja (violence). Nasilje je, u biti, osnovno i jedino zaista revolucionarno sredstvo borbe radničke klase. Teoriju nasilja Sorel je najtemeljitiije razradio u svom najpoznatijem djelu *Razmišljanja o nasilju*, koje mnogi interpreti inače smatraju najtipičnijim izrazom sorelovske ideologije. »Proletersko nasilje«, kaže Sorel, »može osigurati ne samo buduću revoluciju, nego je ono čini se jedino sredstvo kojim raspolažu evropske nacije, otupljene humanitarizmom, da ponovo zadobiju svoju nekadašnju energiju. To nasilje navodi kapitalizam da se pozabavi jedino svojom materijalnom ulogom i teži da mu povрати njegove ratoborne kvalitete koje je imao nekada. Radnička klasa koja raste, i koja je čvrsto organizirana, može prisiliti kapitalističku klasu da ostane gorljiva u industrijskoj borbi; nasuprot osvajački pohlepnoj i bogatoj buržoaziji — ako se podigne jedinstveni i revolucionarni proletarijat — kapitalističko će društvo postići svoje historijsko savršenstvo. Tako je proletersko nasilje postalo bitni faktor marksizma. Dodajmo još jednom da će to dovesti, bude li se povoljno vodilo, do dokidanja parlamentarnog socijalizma koji više neće moći biti gospodar radničkih klasa i čuvar reda.«¹⁷ Pod utjecajem bergsonovskog vitalizma Sorel odbacuje svaki dijalektički determinizam, s tim što na istu determinističku ravan stavlja i hegelizam i marksizam. On smatra da će samo dobrovoljna, nasilna »intervencija« svjesnog dijela masa omogućiti ispunjenje revolucije.¹⁸ Proletersko je nasilje, dakle, shvaćeno kao čista i jedinstvena manifestacija klasne borbe.

Treba, međutim, napomenuti da Sorel pravi razliku između sile (force) i nasilja (violence). Krajnji je zadatak sile u tome da nametne organizaciju određenog socijalnog poretka u kojemu vlada neka manjina, dok nasilje, naprotiv, teži destrukciji tog poretka. »Proletersko nasilje mijenja izgled svih sukoba u toku kojih se promatra; jer ono negira organiziranu snagu buržoazije i teži ukidanju države koja tvori njezinu središnju jezgru. U takvim uvjetima nema više nikakvog sredstva da se razmišlja o prvotnim ljudskim pravima; stoga su naši parlamentarni socijalisti, koji su djeca buržoazije i koji ništa ne znaju izvan ideologije države, posve obezglavljeni kad se suoče s proleterskim nasiljem; oni na njega ne mogu primijeniti opća mjesta kojima se obično služe kad govore o sili i sa strepnjom gledaju pokrete koji bi mogli dovesti do rušenja institucija od kojih žive...«¹⁹

Sorelova teorijsko-filozofska apologija nasilja spada, bez sumnje, u najprotuslovnije aspekte cjelokupnog njegovog učenja. Obarajući se na buržoasku vlast, koju treba srušiti, i razgraničujući se od parlamentarnog socijalizma, koji se u svojoj politici služi oportunističkim taktičkim sredstvima, Sorel u nasilju vidi izvorno klasno-proletersku metodu borbe. U odnosu na organizirani radnički pokret ta je koncepcija nasilja imala zapravo samo rubne utjecaje. Iako je naišla na stanovite odjeke u sindikalnoj teorijskopraktičnoj tradiciji, ona nikada nije mogla postati platformom snažnijih klasnih pokreta. Taktici čistog nasilja imanentno je naime to da ona ne dopušta nužna konkretno-povijesna posredovanja, koja u svakoj stvarnoj historijskoj situaciji

¹⁷ Georges Sorel, *Réflexions sur la violence*, str. 49.

¹⁸ Vidi: Jean Tounchard, op. cit., 731.

¹⁹ Georges Sorel, *Réflexions sur la violence*, str. 29.

nezaobilazno djeluju na uobličavanje dosega i mogućnosti emancipatorskog društvenog kretanja. Vjerojatno je zbog te svoje inherentne averzije prema racionalnom poimanju borbe masa, kao i zbog oslanjanja na vitalističko-iracionalističke premise, Sorelova koncepcija nasilja odigrala stanovitu ulogu u fazi formiranja fašističke ideologije. Mussolini je, na primjer, u toj koncepciji pronašao, ne bez razloga, stanovite referentne elemente za pokretanje iracionalnog bunta masa. S obzirom na to vrlo je umijesna i posve opravdana kritika što je Sorelu upućuje Leszek Kolakowski: »Radikalna frazeologija lijevog krila ako je samo kritika buržoaske demokracije a ne ideja o jednoj boljoj demokraciji, ako je samo napad na racionalizam a ne pozitivni pokušaj konstituiranja novih kulturnih vrijednosti, ako je apologija nasilja a ne sadrži nikakva moralna ograničenja nasilja — nije ništa drugo već program jednog novog despotizma i kao takav ne razlikuje se mnogo od radikalizma desnog krila.«²⁰

Sorel, međutim, ne ostaje samo na općim razmatranjima o nasilju. Razrađujući dalje tu koncepciju on dolazi do pojma generalnog štrajka, koji predstavlja vrhunski, završni oblik nasilja. U pojmu generalnog štrajka sabrane su na neki način sve bitne komponente Sorelove teorije, njegov eklekticizam i izvornost, odjeci iracionalističkih filozofija pod čijim je utjecajem stajao i elementi racionalno-kritičkog odnosa prema buržoaskom sistemu i parlamentarnom oportunističkom oficijelnim socijalističkim stranaka. »U štrajkovima proletarijat potvrđuje svoje postojanje. Ne mogu se odlučiti da i u štrajkovima vidim sličnost s privremenim prekidom poslovnih veza između jednog poslastičara i njegova opskrbljivača šljivama kada se ne pogode o cijenama. Štrajk je fenomen rata... Socijalna je revolucija širenje tog rata u kojemu je svaki veliki štrajk jedno poglavlje, stoga sindikalisti govore o toj revoluciji jezikom štrajka; za njih se socijalizam svodi na ideje, na čekanje, na pripremu generalnog štrajka, koji slično nekoj Napoleonovoj bici treba srušiti cijeli osuđeni poredak.«²¹ Ni jedan drugi vid borbe, osim generalnog štrajka, nije primjeren revolucionarnom sindikalizmu. Štoviše, samo je generalni štrajk nedvosmislena, čista, ničim nezagađena manifestacija socijalizma i radničke borbe istovremeno. Stoga Sorel, intransigentan kao i uvijek kad se razgraničuje ili razračunava s parlamentarnim socijalističkim školama, kod kojih socijalizam ostaje »doktrina izložena isključivo riječima«, gotovo ironično-kritičkim stilom objašnjava zašto se revolucionarni sindikat opredjeljuje za stajalište generalnog štrajka. »Revolucionarni sindikati, kaže on, razmišljaju o socijalističkoj akciji upravo onako kao što vojni pisci razmišljaju o ratu; oni cjelokupni socijalizam zaokružuju u generalnom štrajku; oni svaku kombinaciju gledaju tako da ona mora dospjeti do te činjenice; u svakom štrajku oni vide stanovitu imitaciju, pokušaj, pripremu velikog krajnjeg preokreta. *Nova škola*, koja se smatra marksističkom, sindikalističkom i revolucionarnom opredijelila se za ideju generalnog štrajka čim je uzmogla doći do jasne svijesti o istinskom smislu svoga učenja, o konzekvencama svoje aktivnosti ili o svojoj vlastitoj originalnosti. Ona je tako dovela do raskida sa starim oficijelnim, utopističkim i političkim kapelama koje se plaše generalnog štrajka i, nasuprot tome,

²⁰ Leszek Kolakowski, op. cit., str. 965.

²¹ Georges Sorel, *Réflexions sur la violence*, str. 45—46.

ušla u sam pokret revolucionarnog proletarijata, koji već dugo prihvaćanje generalnog štrajka smatra *testom* za razlikovanje radničkog socijalizma od amaterskih revolucionara.²²

Uz pojam generalnog štrajka usko je vezana i Sorelova koncepcija mitova. Točnije rečeno, generalni je štrajk ona točka u Sorelovu učenju na kojoj se zapravo i eksplicira njegovo shvaćanje mitova. I to, dakako, nije slučajno. Sorel se naime uvijek, od prvih momenata svoje intelektualno-spisateljske aktivnosti, već od *Sokratova procesa*, živo zanimao za problem mitova. Ta njegova sklonost umovanju i prosuđivanju pomoću mitskog mišljenja, koje se čak kao faktor stvaralaštva i djelovanja postavlja iznad racionalnog i diskurzivnog mišljenja, vjerojatno je, drže neki interpreti, nastala pod utjecajem Ernesta Renana i drugih historičara kršćanstva. U djelu *Budućnost znanosti* Renan suprotstavlja dvije velike faze ljudskog mišljenja, pri čemu s udivljenjem ističe plodnost spontanog mitskog mišljenja u oblasti jezika, religije, umjetnosti itd. Na tim se pretpostavkama i u Sorela vrlo rano rodila ideja da se posluži mitom za razumijevanje socijalističkog pokreta. Rudimente te ideje nalazimo već u njegovim prvim djelima, u *Uvodu u modernu ekonomiju* (1908) ona je jasno profilirana, ali tek u *Razmišljanjima o nasilju* Sorel se bavi njezinom temeljitom razradom.²³

Razmišljanja o nasilju u cjelini su, na ovaj ili onaj način, prožeta eksplikacijom mjesta i uloge mita. A generalni štrajk, kao vrhunski izraz proleterskog nasilja, definiran je upravo kao jedan od središnjih mitova, odnosno kao krajnja instancija Sorelove filozofije revolucije. Njega u mitskom mišljenju privlači ono što je ustanovio i njegov filozofski učitelj Bergson, to jest shvaćanje da je ono nadintelektualno i nekontemplativno. Mitsko mišljenje, u stvari, ne proturječi diskurzivnom mišljenju, jer se s njime i ne susreće budući da se odvija na sasvim drugom planu. Ono je naime svojevrsna organizacija nedjeljivih slika i te nedjeljive slike, nabijene dubokim osjećajima, postaju djelatni pokretači intenzivnog života ljudskoga subjekta. Onaj tko doista vjeruje u mit, taj ga intenzivno i živi cijelim svojim bićem. Mit njime vlada i opsjeda ga. On postaje njegov *raison d'être* i princip svih njegovih značajnijih djela. To je filozofska osnova Sorelova poimanja mita generalnog štrajka koji u sebi nosi »apsolutnu revoluciju«.²⁴

Sorel je inače toliko opsjednut problematikom mita da i Marxovu koncepciju revolucije, koju on interpretira kao »katastrofističku revoluciju«, svrstava u red revolucionarnih mitova. »Ljudi koji sudjeluju u velikim socijalnim pokretima predočavaju svoju buduću akciju u obliku borbenih slika koje osiguravaju pobjedu njihove stvari. Ja sam predložio da se te konstrukcije nazovu *mitovima*, a njihova spoznaja ima golemo značenje za historičara; generalni štrajk sindikalista i Marxova katastrofistička revolucija jesu mitovi. Dao sam, kao značajne primjere mitova, one što su ih stvorili prvobitno kršćanstvo, reformacija, revolucija, mazzinijevci; htio sam pokazati kako ne treba nastojati da se takvi sistemi slika analiziraju kao što se određena stvar rastavlja na njezine elemente, već da ih treba uzeti

²² *Ibid.*, str. 168—169.

²³ O tome iscrpno piše Fernand Rosignol u knjizi *La pensée de G. Sorel*, Bordas, 1948, str. 228—233.

²⁴ Georges Sorel, *Réflexions sur la violence*, str. 93.

en bloc, kao povijesne snage te da se osobito treba čuvati da se gotove činjenice uspoređuju s predodžbama usvojenima prije djelovanja».²⁵

I u poimanju mita, poglavito mita generalnog štrajka, dolazi do izražaja žestoko Sorelovo protivljenje intelektualizmu u socijalističkom pokretu. Tu je on zapravo konzekventan svojoj osnovnoj namjeri da zasnuje »filozofiju ruku a ne filozofiju glave«.²⁶ Mit je po njegovu mišljenju jednako plodonosan kao što je intelektualizam besplodan i umrtvljujući. Kao što Bergson naglašava dinamizam nadintelektualne metafizike élan vitala, tako Sorel naglašava stvaralačku moć socijalnih mitova nasuprot racionalističkim tvorbama intelektualaca. S tim u vezi on uvodi razliku između mita i utopije. Mitovi su organska, nedjeljiva, nadintelektualna životna snaga a utopije su intelektualne konstrukcije, proizvodi intelektualnog rada teoretičara. »Današnji su revolucionarni mitovi gotovo čisti; oni omogućuju da se shvate djelovanje, osjećaji i ideje narodnih masa koje se pripremaju da uđu u odlučujuću borbu; to nisu opisi stvari već izrazi volja. Utopija je, naprotiv, proizvod intelektualnog rada; ona je djelo teoretičara koji, nakon što su razmotrili činjenice i o njima diskutirali, nastoje zasnovati model s kojim bi se mogla uspoređivati postojeća društva da bi se procijenilo dobro ili zlo što ih ona sadrže... Dok današnji mitovi vode ljude da se pripreme za borbu protiv postojećeg, utopija je uvijek usmjeravala duhove prema reformama... Ne treba se stoga čuditi što mnogi utopisti mogu postati vješti državnici kad steknu veće iskustvo u političkom životu. Mit pak ne može biti odbačen jer je on u osnovi identičan uvjerenjima jedne grupe, jer je izraz tih uvjerenja u jeziku pokreta i jer je, prema tome, nerazlučiv na dijelove primjenljive na planu historijskih deskripcija. O utopiji se, naprotiv, može diskutirati kao o svakom društvenom ustrojstvu...«²⁷

U shvaćanju socijalnih mitova najjasnije je uočljiv karakter Sorelova odstupanja od bitnog Marxova historijskomaterijalističkog stajališta, a s tim u vezi i od Marxove koncepcije organiziranja klasne borbe proletarijata. Istina, Sorel vrlo čvrsto polazi od marksističke koncepcije klasa i klasne borbe. I to je ona točka u kojoj je on uvijek naglašavao svoju idejnu vezanost za Marxa. Međutim, za razliku od Marxa Sorel se nije izdigao na znanstvenu razinu analize buržoaskog načina proizvodnje. Nepostojanje cjelovite, historijskomaterijalistički zasnovane ekonomske teorije osnovna je nedostatnost njegova učenja. On vidi samo potlačenu klasu, simpatizira s njome i snažno osjeća nužnost revolucije. Ali tu nužnost obrazlaže i izvodi više iz moralnih principa nego iz dijalektike socijalno-ekonomskog kretanja samog i ekonomske anatomije klasne borbe. Za njega je osnovni zadatak revolucije u tome da izvrši *moralnu* transformaciju radničke klase i da joj vrati puni dignitet, svijest o njenu jedinstvu, ponosu i nezavisnosti. »Socijalizam je, kaže on, moralno pitanje u smislu da svijetu daje novi način vrednovanja svih ljudskih akcija: prema Nietzscheovoj poznatoj izreci — prevrednovanje svih vrijednosti«. Zbog toga se i generalni štrajk kao revolucionarni mit, kao provala organskog i nedjeljivog bunta, pojavljuje više kao spontana akcija nego kao historijskom vizijom posredovan klasni po-

²⁵ *Ibid.*, str. 32.

²⁶ Leszek Kolakowski, op. cit., str. 964.

²⁷ Georges Sorel, *Réflexions sur la violence*, str. 46.

²⁸ Leszek Kolakowski, op. cit., str. 964.

kret. Zbog toga su Sorelovi kasniji utjecaji, ukoliko i gdje ih je bilo, uglavnom fragmentarni a ne cjelovito teorijski i strateški. Oni su se reflektirali samo u onim aspektima i onim dijelovima radničkog pokreta u kojima su revolucionarni subjekti izvorne marksističke vokacije doživljavali krize identiteta ili unutrašnje koncepcijske raskole. Iz osjećaja takvih kriza neki su marksistički teoretičari, a pokatkad i neke struje u socijalističkom pokretu, skrenuli pogled na Sorelovo učenje i u njemu posebno akceptirali onu specifičnu sorelovsku zagrijanost za izvorno proletersku stvar, ono sorelovsko gotovo ekstatičko naglašavanje specifičnog položaja i moralne misije proletarijata u buržoaskom društvu. Na takav je način i u tom pogledu Sorel imao najviše utjecaja u Italiji. Taj je utjecaj najlakše shvatiti iz perspektive torinskih iskustava radničke borbe dvadesetih godina. Iz te je perspektive i sam Antonio Gramsci priznao neke Sorelove teorijske zasluge za stvar radništva. »Mi osjećamo«, kaže Gramsci, »da je Sorel doista ostao ono što je od njega napravio Proudhon, to jest nesebični prijatelj proletarijata. Stoga njegova riječ ne može ostaviti ravnodušnim torinske radnike.«²⁹ Kod Sorela je Gramsci najviše cijenio njegovo »neposredno i jasno naziranje potreba radničkog života i njegovu svježju originalnost«.³⁰

²⁹ Navedeno prema Enzo Santarelli, op. cit., 96.

³⁰ *Ibid.*, str. 96.